

Vestmannen

Nr 8

Bergen, 20. oktober 1999

15. årgang

Sunnmøre Vestmannalag – ny lagsauke

Laurdag 18. september var det skipingsmøte for Sunnmøre Vestmannalag i Volda. Svein E. Kvamsdal helsa velkomne og sa at høgnorsklaget skulde vera eit folkeleg lag som la vekt på *kulturskapande* arbeid etter mynster frå Vestmannalaget i Bergen. Det vart òg vist til det arbeidet som Sigurd Slyngstad og Lars Festøy gjorde i det gamle og longo nedlagde Sunnmøre Høgnorsklag som dei two styrde med.

Olav Torheim var ordstyrar, og dei frammøtte gjekk til val etter eit språkleg fydredrag av statsstipendiat Frode Strømnes, som me kjem inn på annan stad, og ei innleiding um Vestlandske Mållag, arbeidsuppgåvor og hognorske siktet mål av Lars Bjarne Marøy. Me må styrkja høgnorsken og auka lagstalet og lagslemalet, sa Marøy som nemnde dei faste høgnorsksamlingane tvo siste åri. Me hev andsvar for nasjonal kulturarv, språkleg identitet, folkeleg mål, estetisk (vent og velflitt) mål. Og me må skapa vyrdnad for målet og ålmenne ideal gjennom høgnorsken og det norske inn-

Frå skipingsmøtet: Frå v.: Kjell Inge Bjørke, Svein Kvamsdal, Jostein Krokvik, Lars Bjarne Marøy, Frode Strømnes, Olav Torheim. (Foto Anita Brekke, bladet Møre)

slaget i dialektane.

Det første styret i Sunnmøre Vestmannalag er slik samansett: *Formann:* Svein E. Kvamsdal, Volda. *Skrivar/varaformann:* Olav Torheim. *I styret elles:* Kjell Inge Bjørke, Jon Buset, Jostein Krokvik.

Det var ei framtidssretta stemning på møtet, og Kvamsdal meinte at eit lagsmøte i halvåret var eit minstemål, men helst burde det vera eit møte i kvartalet. Det vart fastsett dag for første styremøtet.

Målet treng lovvern!

På skipingsmøtet for Sunnmøre Vestmannalag i Volda 18. september heldt statsstipendiat Frode Strømnes ei innleiding um stoda for nynorsken. Han la vekt på at han hadde arbeidt med finsk og at synsmåtan hans var merkte av naturvitenskapleg bakgrunn. Han dømde difor um målet på ein litt annan måte enn filologar og lingvistar.

Nynorsken slit på sitt siste, sa Strømnes provoserande. Folk møter bokmål, andre nordiske mål og mål lenger utanifrå mange gonger so ofte som dei møter nynorsk – i bøker og blad, i eteren, i marknadsføring, i butikk, på brukstekster, i vareopplysningar osb., osb. Um skadelege tap i sjølve målet nemnde Strømnes serskilt burtfall av dativ. Målfolk hev gjort det mistaket at dei hev søkt argumenti sine hjå lingvistar som hev hevdat at alle språk er like gode til alt. Men alle språk/målføre er ikkje like gode

i alla samanheng og til alt, slo Strømnes fast.

Fåtalsmål hev halde seg godt på Åland, tykte Strømnes, og nemnde dessutan Island og Sveits. Mindretalsmåli treng eit sterkt *lovvern* med sanksjonar mot brot, det er eit livsvilkår i dag, og utan eit slikt lovvern hadde det svenske målet på Åland snaudt halde seg. Trongen til eit og sterkt lovvern med sanksjonar mot brot er himmelropande for nynorsk! Dette må høgnorskrørsla ha klårt for seg, sa Strømnes.

Språksystemet er tvodelt. Det er kløyvt i det *medvitne* måltifanget, og det *umedvitne*, noko som kann granskast ut med spesielle granskingsmåtar. Nynorsken byggjer opp ei onnor verd enn bokmålet, og her hev det umedvitne ein sterkt plass. Det er grunnen til at målfolk reiser seg imot anbeheitelse-komplekset.

Årsmøte i Høgnorskringen

Høgnorskringen held årsmøte sundag 7. november 1999 kl. 13 på Blindern – i Helga Engs hus, rom U 31.

Sigfrid Tuitekkja innleider med «Blikk på moderne talemålsgrunnlag».

Er det spørsmål, vender du deg best til skrivarstova: *Høgnorskringen, Grensa 8, 0159 Oslo. Tlf. 22 33 68 10.*

Ordtøkjet

D'er betre sitja i Ro
en reisa seg og falla.

Etter Ivar Aasen

I dette bladet

Sunnmøre Vestmannalag – nytt lag	1
Frode Strømnes: Målet treng lovvern	2
Ludv. Jerald: Håkonshallen	2
Tendring og tenåring	2
J.Krokvik: Kunstmål eller norsk	3
J. Gjerdåker: Bok um Tor Jonsson	4
Ronny Spaans: Jon Valastad	5
M. Hægstad: Ivar Aasen	6
L.B. Marøy: Verk um biletbøker	7
J.H. Grimstad: Til edruskapsarbeidet	8
E. Lehmann: Svar til Arrestad	8
Steffens: Nasjonalisme og kulturøkologi	9
A.Horge: Politisk strid i Latvia	10
O.H.Hauge/Sandburg: Southern Pacific	11
Pengesetlar frå krigsdagane 1940	12
Nosjonal samling i det norske huset	13
J.Krokvik: Ordet mann	14
Einar Torgilstveit: Hugs (dikt)	16

Dessutan Ordtøkjet, Vestmannalaget, småmeldingar, Sagt, Telefonen, Godt sagt, Sluttordet m.m.

Tendring og tenåring

I bladet *Møre*, Volda, skriv *Ragnar Ørstavik* stundom um «Gamle ord og uttrykk», og der skrev han nyleg um ordet *tendring*. Det tyder ein båt med ti årar eller fem årepar – båtslaget, i stigande storleik, etter færing, seksring og åttring (åtterring). Ordet er nok sjeldsynt no, helst fordi båtslaget er sjeldsynt. Aasen (ordboki) hev med ordet, «stor Baad med Kahyt eller halvt Dæk», og ordet fanst på gamalnorsk, *teinæringsr*, med tyding «tiæring, tendring, båt med ti årar» (Leiv Heggstad). I den islendske ordboki (Viglundsson, Lehmann) finst ordet skrive som på gamalnorsk, «teinæringsur», og med same tyding.

Alf Torp skriv i *Nynorsk etymologisk ordbok* at ordet kann ikkje vera av norsk form, men at det kanskje er lån frå angelsaksisk?

At det er gammalt lån frå engelsk, synest rimeleg. Då minnest me eit nærskyldt og nyare lån derifrå som er ofte bruka, *tenâring*, *tenâri* (engelsk *teenager*, *teens*). Same um det er tusund år eller meir mil-lom lâni, er 10-tydingi den same.

Jostein Krokvik

Håkonshallen i forfall og etterreising

«Tiders Smag og Fordringer» var tite-len på ei utstilling som Bryggens Museum skipa til. Det er soga um Håkonshallens restaureringshistoria gjennom siste 160 år, og det er eit forvit-neleg stykke Noregs-soga. For det syner vår vanmakt i ei nedfallstid, og det syner at viljen til å restaurera, til å reisa or grus og vanstell var til stades. Fram til 19. september stod utstillingi på Bryggens Museum.

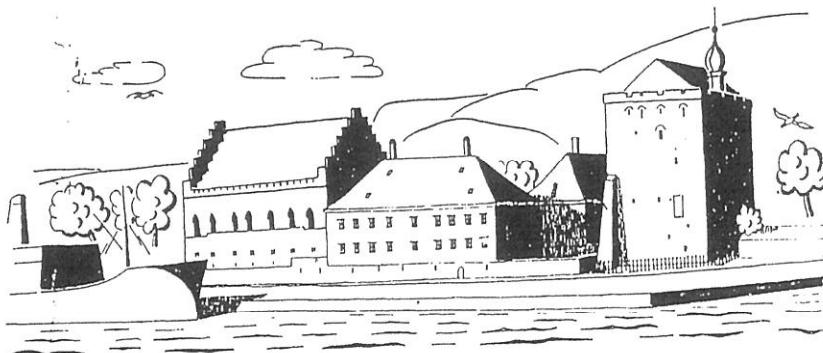
I ein velskriven katalog fær me soga um Hallen frå Håkon Håkonssons tid og til 1999. Forfallet var so totalt at då Hallen var kornmagasin og lenge stod utan tak, var det mest ingen som visste kva slags bygning det var som stod på Holmen. Vår store Bergens-fødde målar J. C. Dahl vitja fødebyen sin att i 1839 og kom på den tanken at steinbygning-en på Holmen måtte vera Håkons hall. Han freista å vekkja til dåd, til etterrei-sing, men møtte liten samhug. Fortidsminneforeiningi freista det same ei tid etterpå, med same negative resul-tat. Men det førde iallfall til at two dikta-rar skrev sine kvæde: Henrik Wergeland med sine storfelde ord «Håkons Hal og Olavs Kirke rejse vilde

de de af Grus», og Henrik Ibsen med sitt malmtunge «Du gamle Hal med de Mure graa, hvor Uglen bygger sig Rede».

Og i 1871 hende nok merkeleg. Kjøpmannen og diktaren Henrik Krohn gjorde i eit møte i Vestmannalaget framlegg um at laget skulde setja i gang ei innsamling, til etterreising av Håkons Hall. Laget var skipa i 1868 og var det fyrste mållaget i Noreg. Framlegget var djervt og modig, og det tok tid å gjen-omføra det. Men det lukkast, serleg etter at vestmannen og 17.mai-mannen John Lund vart stortingsmann og fekk Stortinget med på å yta ei tilleggslo-yning. Hallen stod etterreist i 1895, men vart ikkje vigsla fyrr Vestmannalaget tok seg av den saki òg, med ei fire dagars stemna i 1898.

Dette er so vidt nemnt i utgreidangi um utstillingi, men i talane på opnings-dagen vart det ikkje nemnt med eit ord. Alt krinsa um dei arkitektane som fekk uppdraget. Arkitekt Gerhard Fischers imponerande innsats etter eksplosjons-katastrofen i 1944., var òg ei bragd som Bergen bør minnast.

Ludv. Jerald

Frå v. Håkonshallen, Kommandanthuset og Valkendorftårnet (Rosenkrantzårnet).

Bladpengane for år 2000

Med Vestmannen nr. 9 sender me ut postgirokort til bruk for bladpengar 2000. Bladet må greida seg i det nye tusundåret! Det er ikkje noko i vegen for å senda bladpengar fyrr girokortet vårt kjem med nr. 9. Girokort fær du på posten, og bladpengane er som tidlegare – kr 150,- for vanlege tingarar, kr 100,- for studentar, elevar og til gåvetingingar. Postgirokontoen vår er **0802 4 25 63 92**. Vestmannen hev havt serleg kostnader på dataupplegget i år, og me tek med takk imot gåvor frå vene som hev høve til å kosta på Vestmannen ein umfram slant.

Beste helsing ifrå Vestmannen, 6143 Fiskåbygd

Vestmannen

Vestmannen kjem med 10 nummer i året
Bladpengar kr. 150,- for året
Studentpris kr. 100,-

Kan tingast på poststader og frå
Vestmannen, 6143 Fiskåbygd

Postgiro: 0802 4 25 63 92
Bankgiro: 6504.10.12484

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen
Telefon 55 34 33 77

Tilskrift for all post: Vestmannen, 6143 Fiskåbygd
Internett: sambandet.home.ml.org

Bladstyrar:
Jostein Krokvik
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 14 29

Rekneskapsførar:
Helge Liland
Midgeilen 16
5067 Store Milde

Prenta hjå:
Nytrykk as
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 13 07
www.nytrykk.no

VESTMANNALAGET

Komande møte hausthalvåret 1999.
Torsdag kring midt i månaden er faste
møtedagar. Alle møti, frårekna jolemøtet, vert
i Bryggens Museum kl. 19. Mat, kaffi og
Tuftekallen på lagsmøti.

Torsdag 14. oktober kl. 19. Astrid
Tveiten talar um grendaskulane, som er
hardt utsette for sentralisering. På
Osterøy er two skular nedlagde, men for-
eldri gjev seg ikkje; dei vil driva skule
for borni sjølve. Astrid Tveiten er millom
foreldri som vil driva skule for borni
sine. Ho talar um arbeidet sitt.

Torsdag 11. november kl. 19. Talar Geir
Atle Ersland, fyrsteamanuensis ved
Historisk institutt, Bergen, og serleg kun-
nig i bysoga: «Under Hansaveldet, myta
om ei svart tid i vestlandssoga»..

Bakgrunnen er eit hefte av journalist Karl
Sjurseth, utgjeve tett etter krigen.

Torsdag 2. desember kl 19 i Kreditkassen
Festmøte med varm mat. Påmelding på
lagsmøti eller til formannen i brev,
Eliasmarken 14, 5163 LAKSEVÅG, eller
tlf. 55 34 33 77.

Torsdag 20. januar 2000 kl. 19 vert fy-
rste møtet i det nye tusundåret. Melding
um fyredragshaldar seinare.

Formann: Lars Bjarne Marøy,
Eliasmarken 14, 5163 Laksevåg,
Tlf. 55 34 33 77

Kassastryrar: Bjarne Storheim, 5123
Sæbøvågen. Tlf. 56 37 10 71

Gåvor til Vestmannen

*Lat det merkast i meir enn i ordi,
at me halda den arven i stand –*

Stig Bergmann, Ørsta, 50. Reidar
Thornes, Oslo – «frå ein austmann» –
2000. Jostein Krokvik. 6143 Fiskåbygd,
1000.

I dette bladet kr 3050,-.
Hjarteleg takk til gjevarane!
VESTMANNEN, 6143 Fiskåbygd
Gironr. 0802 4 25 63 92

Ope møte i Volda

Sunnmøre Vestmannalag skipar til ope
møte på Bedehusloftet, Bedehuset, i
Volda laurdag 13. november kl. 16.
Svein E. Kvamsdal talar um Ivar Aasen
– mannen og livsvegen. Det vert matykt.

Kunstprodusera mål eller norsk mål?

I Vestmannen nr. 7 s. 9 hadde Olav H. Arrestad innlegg «Høgnorsk – svensk med diftongar?» der han m.a. rosar svensk fordi det svenska målet hev teke heller godt vare på norrønt formverk, då frårekna diftongane (tviljodane). Han luftar tanken um å «arbeida seg fram mot ei sams skandinavisk skriftform på solid språkhistorisk grunn» – til vern mot engelsk pågang. Arrestad synest ha trygg språkleg bakgrunns-kunnskap, han held seg til sak, utan lette eller usaklege innslag. Me skal klårleggia synet til høgnorskfolk flest (?), serleg sidan Arrestad vonar på debatt.

Vestmannen hev etter gjenomtenkjing valt dei tilnærma hovudformene frå 1917 til redaksjonsmål. Ikke av uvilje imot Aasen-målet – me kunde gjerne valt det skritt og ubrigda – men brigdi fram til 1917 (hovudformene) botna i godhug for norsk mål, og dei slo snøgt og sterkt gjennom millom målfolk.

Me meiner at høgnorsken må liggja like fast som alle andre mål ikring oss. *Alle.* Eit lite mål som på statsvegner skjer av eigne målrøter og klussar dagfarande med skrivemåtar, formverk og ordtilfang, er på sluttsteget. Meir treng ikkje segjast um dét.

Nynorsk skriftmål hev frå først av funnest i spenningsfeltet millom talemål og gamalnorsk grunnlag. Aasen valde dei båe, då slik at han berre tok med ord og former som han fann heimel for i levande tale ein stad i landet. Difor skreiv han «etter», «boki», «gjenta» (*ikkje «etter» (eftir, eptir e.a.), «bokin», «gjentan»*). Spenningsfeltet lyt målet leva med. Diverre tykkjест ortofonismen – talemålsromantikken – i lange bolkar etter 1938 ha mist jordfestet. Nær sagt alt skulde tena til nynorsk målmysteri i skulen, slang, sjargong, slapp kvardagstale, formulaust barnemål, bokmålsnedfall – serleg bokmålsnedfall

Tilsikta blanding med svensk (amalgamismen) var framme i siste halvpart av 1800-talet. Millom andre Ivar Aasen var imot. Nederlaget for amalgamismen var knusande. Svenskane vilde i dag aldi drøyma um å ofre sin målarv for eit ihopblanda framtidsmål. Og ikkje danskane. Ikkje bokmålsfolk heller. I so måte er tanken livlaus.

Idéen um eit kunstprodusera nytt mål som skal avløysa eksisterande mål, er tankevekkjande. I dag då eit liknande tiltak – samnorskfreistnaden – hev enda med knall og fall. Kva seger sogelærdomane? Sjølve idéen um eit kunstprodusera mål er sernorsk. Det finst so langt kjent ikkje eit einaste døme på at ein slik freistnad hev vunne fram. Og eg veit ikkje um freisnader utanfor Noreg! Knapt um eit teknokratisk kunstmål vilde halda seg betre imot engelsk enn dei måli som alt finst! Tvert um. Det målsleie mangfeldet me hev, er ein styrke. Det må verjast med nebb og klo!

Me høgnorskfolk hev nok med å liva upp att den nynorske målarven som hev vor-te vanflitt og skuva til sides. Me kann få kveik og idéar av svensk, det er so. Men med den gamalnorske vegvisaren er det norskrøtte talemålet i landet sjølve grunnmaterialet vårt. Men Arrestad skal ha takk for sakleg innspel, og finst det lesarar med eit kvart på hjarta, er dei velkomne i Vestmannen med saklege og helst stutte merknader.

Ny bok om Tor Jonsson

Av Johannes Gjerdåker

*Ingår Sletten Kolloen:
Berre kjærleik og død
Ein biografi om Tor Jonsson
Samlaget 1999.*

Tor Jonsson kom til verda 14. mai 1916 i Lom. Han hadde ikkje fylt 35 år då han døydde, men dei fire diktsamlingane etter han er av dei mest lesne i landet, og dei har vore det sidan dei kom ut frå 1943 til 1951. Dikta er personlege og sprungne ut av hans eige motsetningsfylte liv, men dei er likevel, eller kanskje just difor, så ålmenn-menneskelege at andre menneske kjenner att sitt eige i dei. Dette må vera ein viktig grunn til at dei held fram med å nå så langt ut. Frå han stod fram med «Mogning i mørkret» i 1943, hadde Tor Jonsson sin eigen klang og rytmje, og sine eigne bilete; dei er nesten alltid frå Lom, slik som i denne strofa frå «Heimkjenning»:

*Det bevrar sol i blanke sva,
det susar vind i tusen blad
med stråleblenk.
Og sola gyller tind og glar,
ho seglar fram att i eit skard
med siste skjenk.*

Det var ikkje einast lyrisk diktning som kom frå pennen til Tor Jonsson. Han var ei kort tid etter 1945 bladmann i «Dølenes Blad» «Dølabladet» som kom ut på Otta, og etter det var han bladstyrar i «Hallingdølen» 1946-1947. Seinare budde han etter heime i Lom og skreiv bladstykke i spalta «Kulturspegelen» i månadsbladet «Bygdeungdommen» og elles mange artiklar i «Arbeiderbladet» og «Arbeidermagasinet» og i andre blad og avisar. Dei skarpe og fritalande bladstykka hans vartvida lesne og diskuterte, og ikkje gløymde. Då eit utval av dei, med det velvalde namnet «Nesler», kom ut i 1950, var reaksjonane kraftige både frå samde og usamde lesearar. Dei kritiske åtaka hans var i stor mon retta mot den gamle bondekulturen, som Olav Aukrust, sambygdingen, hadde heidra i diktet «Emne» og elles i skrift og tale. Tor Jonsson såg bondekulturen frå ei anna side og heldt han for å vera ei stengsle for eit fritt og godt liv. At her kom ei ny, klår røyst i norsk prosa, var det mange som skyna med ein gong. Ettertida har synt at bladstykka til Tor Jonsson lever og held seg aktuelle. Litteraturgranskaran set han no som essayist saman med Aasmund O. Vinje og Arne Garborg. I haust er boka «Berre kjærleik og død. Ein

biografi om Tor Jonsson» utkomi. Forfattaren er Ingår Sletten Kolloen, som er ein kjend pressemann og redaktør frå aviser på Lillehammer og i Oslo, han er sjølv gudbrandsdøl, frå Kvam. Fyrste lina i titelen kjem frå diktet «Fattig ynskje» i «Ei dagbok for mitt hjarte», som vart utgjevi etter at diktaren var avlidne:

Var eg ein Gud
ville eg skapa
ei stillare verd.
Der skulle alle elske.

Var eg ein Gud
ville eg skapa
kjærleik og død,
berre kjærleik og død.

Sletten Kolloen gjev ei nærgåande, men òg deltagande forteljing om mennesket Tor Jonsson frå vogge til grav. Gjennomgang og dryfting av dikta har han ikkje teke opp, men han gjev ei grundig utgreding om tenk-jaren og samfunnskritikaren. Biografi-forfattaren set tidt opp mot kvarandre dei to diktarane Olav Aukrust og den yngre Tor Jonsson, og det synest som det er dimensjonar ved Aukrust si diktning han ikkje veit av eller kjenner til

Boka går nøgje inn på striden Johannes Johnsen, far til Tor, førde mot soknepresten som hindra han i å få kjøpa til odel og eige husmannsplassen Prestkroken, der familien budde med lovnad frå den førre presten om at Johannes Johnsen skulle få kjøpa plassen. Denne striden var stor og opprivande, varde

i mange år og gjekk til dei høgste instansar i staten. Då det var kome så langt at Departementet gav Johnsen medhald og rett, døydde han brått. Saka vart bortlagd, og enkja med dei tre borna fekk ikkje flytta inn i Prestkroken på eigen grunn, men vart verande i den vesle og skrøpelige stova under Andvord, den som Tor Jonsson stundom kalla Stuslegstugu.

Forfattaren gjer det klårt at prosessen med utgangen han fekk då Tor var 13 år gamal, merkte den kjenslevare og tenksame guten for livet, og var med og forma samfunnssynten hans, der klassemotsetnader og klasse-kamp er hovudmotiv. Tor Jonsson levde si ungdomstid gjennom 1930-åra i Lom, og krisa som råka mykje av verda den tida, var minst like hard i Lom som nokon annan stad i landet. Seinare, etter andre verdskri- gen, såg Tor Jonsson med ettertanke og sjølvkritikk på korleis han i tidleg ungdom hadde halde arbeidsslitne og gjeldbundne bønder med fem-seks kyr for overklassedjevlar (i «Kvitt og svart», «Nesler»). Det er ei mistyding å tru at Tor Jonsson skreiv berre om folket og konfliktane i Lom. Ingår Sletten Kolloen får dette godt fram i kapitlet «Kva i helvete er det dei rosar, når dei ikkje skjønar». Her gjev han att diktaren sine reaksjonar på meldingane av diktsam-linga «Jarnnetter» (1948): «..... Kva har Lom med dikta mine å gjera? Miljøet her har forma meg. Men om eg hadde vore fødd under same kår i Aker, så hadde eg utvikla meg i same leid. (—) Men skal eg skrive om menneske – og kva anna skal ein skrive om? – da må eg gå ut frå mitt eige miljø.....» (or eit brev til Paul Breiehagen, venen frå tida i Hallingdal) Tor Jonsson var òg ein mann med stor sans for humor. Ivar Høiberg som var kyrkjetenar i Lom ikring 1960 fortalte meg ein gong på den tida at Tor kunne spraka av vit og løgje når han var saman med gode vene. Ivar Høiberg var jamaldra med Tor Jonsson, og han hadde stor glede av dikta til Tor som òg av dikta til Olav Aukrust. Eg trur han kunne svært mykje av både utanåt. I den nye biografien vert det fortalt at målaren Knut Ljøsne i Vågå skreiv til Tore Ørjasæter. Ljøsne fekk brev attende: «Hjarteleg takk for det gjæve tilboden! Som alle andre menneske set eg stor pris på meg sjøl. Og eg må vedgå at det langt frå er meg i mot å sitje modell for ein målar». Då han kom til Ljøsne i Vågå, var diktaren Jan Magnus Bruheim der i same ærend. Då målaren spurde om nye diktarar

Til s. 5

Innhaldsrik boklista frå Samlaget

Ei innhaldsrik og fin boklista kom frå Det Norske Samlaget i 1999. Forlgssjef Audun Heskestad hev mange forvitnelege utgjevingar å visa til, til dømes den nye synonymordboki til Magne Rommetveit på CD-ROM, Faust-addiktingi i two band av Åse Marie Nesse og nyutgåva av diktverket Storegut av Aasmund Olavsson Vinje. Me nemner òg Mange års røysnle med pil og bøge av Olav H. Hauge. Tor Jonsson-bøker er det heile tri av, noko me trur syner sansen for denne diktaren som gjekk burt so tidleg.

Den skjønnlitterære luten er påansande stor, so vidt me i farten ser kring eit dusin prosabøker, og like mange diktsamlingar og addiktingar.

Under humor og kåseri stend ei heil rad bøker, med forfattarar som m.a. Per Inge Torkelsen, Arne Brimi og Arne Hjeltnes og – visseleg til gleda for dyrevener – ei samling dyrehistorier frå Nitimen av Olga Meyer.

Lista yver bøker for born og unge er lang, og her er ei rad bøker frå soga, kultur og samfundsliv.

Jone Valastad – tagnadens drott

Av Ronny Spaans

Audun Skjervøy – redaktør i Dag og Tid – skriv i vedlegget til Dag og Tid 9. sept. 1999 om tidsåndi som har fare stygt åt med mange forfattarar. Vedlegget handlar um Åse-Marie Nesse, som ikkje fall i smak hjå dei politiske profildiktarane på syttitalet, men som likevel har eit stort publikum. Ein diktar eg ikkje har høyrte om før ei

Frå s. 4

han burde vera merksam på, kom svaret samrøystes: Olav H. Hauge. Dette var etter nyår i 1950, då Olav H. Hauge hadde gjeve ut berre «Glør i oska», men ein ser at dei to gudbrandsdølene var tidleg vakne for dikt til Hauge.

Denne biografien er skriven med kraft og med sans for dramatisk oppbygging. Målbruken er klår og god, stundom grov, men ikkje grovare enn naudsynt. Nokre tome sjargonguttrykk som «Så ganske» vert brukta til overmål. Frå før òg fanst det verdfulle bøker om Tor Jonsson, av Sparre Olsen og av Inger Heiberg. – Sletten Kolloen skriv i føreordet at han har hatt stor nytte av dei. Sjølv har han med aktiv bruk av hundretals informantar og med granskning av brev og anna skriftleg tilfang i stor mengd, utdjupa livssoga til Tor Jonsson og lesaren sin kunnskap om han. Sume vil stella spørsmål ved så nærgåande og detaljrik skildring av intimt, personleg liv, men med den forståinga forfattaren har for det universelle i Tor Jonsson sitt diktarliv, er biografien òg vorten ei bok om menneskelivet meir ålm̄ent. Det er noko anna òg som gjev boka serskilt verd; det er at ein merkar gjennom all solid objektivitet, kor personleg gripen forfattaren er av emnet sitt og av mannen han fortel om.

Anti-nasjonalist stadfester nasjonen Noreg

«Den generelle tendensen er at nasjonal identitet fortsetter være viktig for mange, men innholdet i den forandrer seg, er ein av sluttsummane til sosialantropologen og rikssynsaren Thomas Hylland Eriksen (THE) i bokti *Et land langt mot nord, nesten uten mennesker* som i ut i mai 1998.»

Dette skriv Håvard Tangen i ei melding av den nemnde bokti av THE i siste Motmæle (nr. 3/99). Folk er glade for å bu i det landet som dei anti-nasjonale svivyrdsleg kallar «utenforlandet» og «steinrøysa», skriv Håvard Tangen, som trygt kann leggja til at nasjonsbyggjingi held fram! Han hev dessutan ei samtale med Inger Johansen som er hovudplanleggjar for skolemålskonferanse i Oslo 22.-24. oktober, og den umisselege måteigen sin. Målet i Motmæle er som vanleg snakeleg mangfelt, i-mål og a-mål, og me vågar det påstandet at korkje for Motmæle eller målrørsla fører det til tap, men derimot til vinning. Dei som i dag brukar dogmet um einskapleg nynorsk – einsretta – burde i staden setja seg ned og analysera korleis den skrivne nynorsken i 1999 røynleg er, kva den samnorske blindvegen røynleg hev ført til av einskap/uppløysing, og kvifor tvifelde i nokre grunnleggjande drag i formverket kann opna veg ut or livstrugande flokar. Nok um det. Det er eit fint Motmæle, og det er utruleg å lesa um Gunhild Nyborg, 17 år, frå Oslo som fekk nedsett munnleg karakter i samfunnsfag av di ho tala nynorsk til eksamen!

(Siste strofa i diktet «Kongens bøn» i «Midnattsflammen»).

Ein so dristig biletbruk er det ikkje mange lyrikarar etter krigen som har våga. Samtidig er det ein protest mot diktidelet frå syttitalet: «Du skal ikkje drive metafor». Eit ideal som for meg er å rive undan grunnlaget for poesien. Biletbruka er då kjelda til assosiasjonar og det som set innhaldet i eit større perspektiv.

Som Skjervøy segjer, er det ikkje tidsåndi som avgjer kvaliteten på ein forfattarskap. Tidi vil sile ut det som er av verd, og eg vonar at diktet av Valastad er av dei som vil liggja att i silen. For vi gjer oss sjølve ei bjørneteneste om vi let bøkene hans stå usprettar.

Marius Hægstad: Ivar Aasen – målreformatoren

Frå Aasen-skriftet som Peter Th. Reite gav ut i Moorhead, Minnesota, i 1913. Gudmund Harildstad skreiv det av og sende det til Vestmannen.

Der er ikkje noko anna namn i Norig som hev den vyrdelege, heimlege og fullnorske klangen som Ivar Aasen, vit-skapsmannen, diktaren og målreformatoren.

Som vit-skapsmann kom han i høgsæte straks etter dei fyrste bøkerne hans var komne ut. Her heime gjorde millom andre professor P.A. Munch merksam på hans verdfulle arbeid, og utanlands skreiv den vidgjetne tyske vit-skapsmannen Theodor Möbius i Gersdorfs Repertorium i 1851 m.a. um hans gramatik, at «forfattaren, som er velkjend med den språkhistoriske vit-skapsmethode og gransking, syner på alle kantar eit slikt herredømme yver emnet sitt, og framum alt ein slik klår-leik, at boki fullnøgjer alle krav med umsyn til det nærmaste formål, samstundes med at ho gjev utlendingen god greida på korleis det er bygt dette norske målet, som med sin tusundårige alder er framifrå forvitnelegt». Med full rett kunde då professor Carl Unger, som sjølv var ein av dei lærdaste målgranskara, i 1855 skriva um Ivar Aasens arbeid, at dei «have erhvervet ham fortjent berømmelse både her og i udlandet».

Og godkjenning og ros, som Ivar Aasen soleis fekk alt den gongen, voks stendig med dei vit-skaplege verki han sidan gav ut. Men mest merkeleg er det vel, at av den store mengd med vit-skaplege arbeid, som det 19. hundreåret såg Ijoset samstundes med Ivar Aasens, er det ovleg få som hev halde uppe sit vit-skaplege verd til den dag i dag, soleis som hans. Og so stort eit arbeid! Fyre hans tid låg heile det norske målet med alle sine målføre i ei kolmyrk natt, der alt såg ut som eit einaste rot. Etter hans arbeid var gjort, låg alt i fullt og klårt dagsljos, like til skilmerki og grensorne millom dei ymse bygdemåli. Dei ordi han i 1855 skriv i diktet «Haraldshaugen» um Harald hårfagre, kunde her høva på honom sjølv:

*So var skjett skifte
i skipnaden inne,
som i kolmyrke koven
når kola er tendra.*

Um vit-skapsmannen Ivar Aasen hev der ikkje vore og er der ikkje meir enn ei

meining.

Diktaren Ivar Aasen fær hjå bokdomarane ikkje so gild ein sess som vit-skapsmannen. Han strålar no heller ikkje som Wergeland og Bjørnson, han flyg ikkje so høgt og lett som Vinje, han leitar ikkje ned i dei myrke dyptar som Ibsen. Ivar Aasen diktar um heim og federaland, um von og minne, um sorg og gleda og andre slike kjenslor som bur i kvar manns barm. Diki hans er klåre og fint forma, so alle må skyna deim og lika deim. I folket sin dom stend han difor høgt. Han er meir enn nokon annan diktaren etter det norske folk sitt hjarta, og det hev han vore alt frå den tid «Dei vil alltid klaga og kyta» og andre songar frå «Ervingen» tok til å lyda her og der utsver landet, fram til våre dagar, då Aasen-songarne ljومar sterke og sterke frå dei friske flokkarne i alle ungdomslagi. Merkeleg er det å sjå kva professor Monrad skreiv um Ivar Aasen i meldingi um «Ervingen» i 1855. Det er, segjer han «en rislende bæk, der med langsomt fald og frie bugtninger snoer sig gjennem engen, medens breddens blomster speile sig i dens klare bølger». Monrad var Aasens motstandar; men endå fall domen hans so, for han som alle andre vart hugtekne av Aasens diktning. Og folkedomen vart endå betre. Og at den domen hev halde seg; det syner seg best i det at mange av Aasens visor hev vorte reint til folkevisor, som vert lærde frå munn til munn, ikkje minst på Vestlandet. At desse visorne med si reine ånd, si ljose livssyn, sitt friske og kvike lynde og si mynsterform hev gjort mykje til å hevja ungdomen upp til høgre åndsdaning, kann der ikkje vera tvil um.

Ja, Ivar Aasen såg ljost på livet

til sin døyande dag. Eit av dei siste åri han levde fekk han brev frå ein mann i Hamburg som bad um ei prøva på handskrifti hans. Aasen var då so gamall og handvalen at det var med stor møde han kunde bruka pennen. Han skreiv svar likevel, og valde til prøve dette verset frå eit av sine eigne dikt:

*Kjært er livet med all sin harm,
det klårnar alt som det gjenger.
Men endå treng eg ei von i barm
um eit som varer lenger.*

I klår og harmonisk form rekk vel ingen yver Ivar Aasen. Difor kunde Bjørnson kalla diki hans for «sylgjor», og Welhaven skal ha sagt då han las «Dei gamle fjell i syningom»: Å, den som i sin ungdom hadde havt et så vakkert sprog at digte i!

Men var domarne eins um vit-skapsmannen og diktaren Ivar Aasen, vart det ein annan låt i bjølla, då han kom og fortalte, at det var noko gale med heile bokmål-stellet i landet og tok ordet for å hjelpa fram eit anna bokmål. Det var målreformatoren Ivar Aasen.

Sidan umkring 1500 hadde nordmennene – so nær som dei på Island – slutt med å skriva norsk og teke til å bruka dansk, når dei skreiv. Frå 1814 kalla dei dette danske bokmålet for norsk, med di dei tykte det var skam at målet til det sjølvstendige Norig skulde heita dansk. Um det eigenlege norske målet meinte folk at det var utdøytt for lenge sidan, berre nokre leivningar var att umkring i bygderne, og det var desse leivningane Ivar Aasen var send i veg for å samla i hop.

Det er ikkje rart um folk vart undrige, då so denne mannen med vit-skapleg autoritet stig fram og fortel, at det var sjølve det gamle norske mål, som enno levde like friskt umkring i bygderne og berre hadde kasta burt nokre former og endingar, liksom alle nyare mål, og dermed vorte lettintare enn det gamle. Folk vart i fyrstetaket både glade og byrge, då dei høyrdet dette.

Men Aasen stemnde lenger fram. Han meinte at det galde berre um å finna ei høveleg skriftform for det

norske folkemålet, skriva på det og dyrka det, då vilde Norig reisa uppatt sitt eige mål og hava det som Sverike og Danmark hadde i målvegen. Han meinte at dette var so stor ei folkesak, so viktig både for folkeupplysningi og for det nationale sjølvstende, at det var umaken verdt å gjera ein freistnad. I 1853 sette han so sjølv upp eit mynster for ei ålmenn norsk skriftform. Det er *landsmålet, skriftmålet for dei norske dialektar*. Då kunde folk flest ikkje fylgja med lenger. Dei skyna ikkje dette. At denne stillfarande smålåtne vit-skapsmannen kunde finna på slik øgjeleg vitløysa. Tru at han kunde snu ein heil nation i eit målbruk som var 400 år gamalt. Sume meinte han var galen vorten. Sume log og spotta. Sume var forfærde og arge. Dei tok til å skriva i bladi um det. Ivar Aasen svara spakt og stillferdig, men grundigt. Nokre få upplyste menner slo fylgle med honom. Målstriden i Norig hadde byrja. Det første stiget til ei målreising umkring Ivar Aasens merke var gjort. Men ikkje mange var det då som trude at det skulde gå den vegen tidi sidan hev vist.

Der kann ikkje vera tvil um at Ivar Aasen sjølv heldt uppatt-reisingi av eit norsk bokmål for den største av uppgåvorne sine i livet. På sume stader i diki hans kann me sjå korleis denne tanken leikar honom i hugen, og då kjem det ei glod og ei magt i ordi, som er uvanleg. Det er den urikkelege sannings kjempa som syng:

*Her spyrst no minst um kva mange lika;
mot rett og sanning må allting vika.
Det gjelder lite um tungt og lett,
det gjelder beinast um rangt og rett.*

Det er hovdingen som set mod og kveik i fylkinga sin, når han kved:

*Fram då frendar
i fredelege kappstig!
rette det som rent er,
reise det som velt er;
byggje og bøte
med bot som duger,
gjere verk som varer
til verdi øydest!*

Og han ser i åndi uren som skal tapa, og sanningi som skal vinna:

*Den stolte muren halla skal og siga,
som reist var på ein rang og roten grunn;
og traust som berget skal ein bygnad stiga,
som standa skal til verdi brotnar sund.*

*Den malmen som låg vanvyrd, undan kas-
ta,
skal vera prøvd og ikkje lenger lasta.
Den stein, som bygningsmennene skaut ut,
skal vera hovud-hyrnestein til slut.*

Det vart ein hard og lang strid. Men upplysningi spreiddest med kvart slag som stod, og flokken under målreising-smerket auka, so det stundom var hugnad å sjå. Og i 1885 hende det mirakel som ingen vilde trutt i 1852: Landsmålet – Norigs nye skriftmål – fekk same retten i skulen og kyrkja og rettssalen som det norsk-danske. Det vart officielt mål. Og Ivar Aasen levde enno då denne fyrste store sigeren vart vunnen. Fyrr han døydde, var det også kome lov um at alle born i landet, i folkeskular og høgre skular, skal læra å lesa landsmålet, endå um det ikkje er hovudmål i skulen.

Ivar Aasen døydde fyrr målstriden var slut. Den striden varer enno. Men norsken hev gjenge sin sigersgang alt til denne dag, og utsynerne for framtid er ikkje myrke. Det reine danskemål i Norig er oppgjeve, og vil døy burt saman med den vesle trufaste, men stuttsynte unationale flokken, som enno brukar det. På hi sida hev det norske bokmålet (landsmålet) vunne so fast fot, at ingen vitug mann lenger trur at det kann tynast. Striden stend no millom ein fullnorsk flokk (målflokk) og ein norsk-dansk flokk (riksmålsflokk), som skynar at dansk er dømd som norsk bokmål og vil arbeida seg fram til eit meir norsk mål smått um senn. Men riksmafsflokk byggjer enno på dansk grunnlag, og med fornorskingi gjeng det seint og tråt. So lenge denne striden stend, vil domarne um Ivar Aasen som målreformatator vera ulike. Men i dag hev målvokstren i landet gjeve honom rett. Og me som hev stridt under merket hans radt i frå 1860-åri, då det stod eit tunt lite fylgle umkring det, og hev vore med frå siger til siger, og hev set det vesle fylgle veksa og veksa, til det hev vorte ei fylking med styringsmakt i riket, – me er ikkje i tvil um at Ivar Aasen var størst som målreformatator, fordi han synte oss vegen heim til oss sjølv.

Peter Th. Reite (red.): *Til Aasens Minde*. Moorhead, Minnesota 1913

Stort verk um norsk biletboklitteratur

Tone Birkeland og Frøydis Storaas:
Den norske biletboka

Cappelen 1993

I 1993 kom det ei stor bok um norske biletbøker. Denne boki er det grunn til å ansa på. Boki er eit pionerprosjekt på alle måtar. Biletbokforskingi ligg mykje til atters for annan litteratur- og biletgransking. Dei som hev arbeidt med biletbokar hev ikkje vilja gjeva seg inn på tekstdelen, og dei som hev arbeidt med litteraturen hev ikkje vilja gjeva seg inn på biletdele.

Boki gjeng attende til starten for biletboki, og fær grundigt fram den historiske bakgrunnen for biletboklitteratur for barn. Boki tek fyre seg utgjevarar av norsk barneboklitteratur, utgjevingsvilkår, forfattar og illustratørar. Her er det ikkje grensor for kor mykje godt stoff lesaren kann gleda seg yver.

Dei europeiske fyresetnadene for biletboki var frå fyrst av knyte til ein kristeleg oppfostringstradisjon. Bibelske motiv vart henta fram til lærdom for folk. I upplysningstidi vart biletbøkene knytte til den fyrste lese- og skriveupplæringi. Upplysingstidi skulde visa seg og dana upphavet for at det vart produsert fleire barnebøker i Tyskland. Desse bøkene vart umsette til dansk og lesne i Noreg. Elles vart det gjeve ut ein heil del biletbøker i England.

Den fyrste røynlege norske biletboki skal ha vorte gjevi ut i 1868, men alt i 1838 kom det ut ei liti biletbok for den norske ungdomen med 6 koparstikk. Sidan kom det fleire. I mykje av den barneboklitteraturen som vart gjeve ut heilt fram til 1960-talet vart det lagt vekt på ei idyllisering av tilværet. Frå 1970-talet av kann ein segja nye tendensar hev kome til ordes i barneboklitteraturen. I nyare barnebøker finn ein meir av karikatur, humor og leik med fiksjonen. Bøkene opnar seg for draumar, fantasiar og for dei mange små og store livsspursmåli.

Denne boki problematiserer mange kjende og aktuelle illustrasjonar og bøker på ein svært kveikjande måte. Det er utruleg spanande å fylgja analysane til forfattarane i hovudbokane som umfattar biletbokhistorikk, kunstsoga til biletboki, tilhøvet millom millom tekst og bilet i norske biletbøker og analysar av representative biletbøker. Her er det mangt å frygda seg yver.

Lars Bjarne Marøy

Sagt:

Ikkje ein tanke

Det Tryggingsrådet som Kjell Magne Bondevik vil ha Noreg inn i, er overmoge for reformer. Vetomaktene er så innvovne i fleire av konfliktane i verda, at deira makt i Tryggingsrådet gjer SN maktelaus. I dette systemet har ikkje Noreg vore med på å tenkje ein einaste alternativ tanke.

Audun Skjervøy i leidar i *Dag og Tid*

På norsk gjerd

Ein formell merknad: Det hadde ikkje vore for mykje om norske forfattarar skreiv namna på norske kongar, og på statsoverhovud i det heile, etter norsk konvensjon, ikkje etter dansk. Altså Kristian Fredrik, ikkje Christian Frederik. Tilsvvarande gjer dei i alle siviliserte land, jamfør Sverige, England, Tyskland. Men den norske «nationalpejorismen» har ingen ende, i det formelle like lite som i det reelle (friheten i gave-syndromet).

Kåre Lunden i *Dag og Tid*, i melding av boki til Lars Roar Langslet, «Christian Fredrik II»

Kvar stend saki vår?

Eg meiner ikkje at me skal tilpassa argumentasjonen vår til den tida me lever i på den måten at me legg oss heilt flate for dei rådande ideala, men eg tykkjer det er viktig å sjå kvar saka vår står i høve til andre viktige saker folk er opptekne av. Elles er det viktig for oss å sjå på om striden vår for nynorsk er interessant i høve til politiske endringar og ordskifte som folk er opptekne av. Sjølvsagt er utgangspunktet vårt at me vil ha folk til å tenkja annleis enn dei gjer no, men det er likevel viktig for oss å sjå om me ut ifrå den ideologien me har, har noko å melda om dei sakene folk på veg inn i år 2000 bryr seg om.

Inger Johansen i Motmæle, i tuftord-skiftet i NMU.

Turvande toleranse

Det er turvande å hava ein viss toleranse for mistak folk gjer i vanvare og fâkunna, men me kann stødt ganga inn med uppmodingar um å ordleida seg godt og på norsk. Venleg rettleiding når lenger enn peikefingrar og skjennepreikor.

Håvard Tangen i *Von og veg nr. 2 1999*, meldingsbladet til Volda og Ørsta Målungsdom.

Til edruskapsarbeidet

*No renn det ein morgen med ljós um land,
og skuggane undan må róma.*

*No gjeng me mot våren med frø i hand
og trur at det fagert vil bløma.*

*Sjå, det er vår vilje at alt vårt folk
so ljósberr ein lagnad fær smaka.
I synsrandi ser me ein tidarbolk
då mannen til vit vil taka.*

*På åkeren ut for vår store sak.
Stå trufast som fyrr kringum fana.
Vårt merke det bed oss um nye tak
og vil oss til samhug mana.*

*Stå saman som fyrr i vårt syskenlag
og slepp ikkje taket ditt, frende.
So strevar me saman frå dag til dag.
ja, like til livsens ende.*

Johan H. Grimstad

Dette diktet av Johan H. Grimstad stod i nr. 7, men der var det diverre eit misprint.

Svar til Olav H. Aarrestad

Av Egil Lehmann

Stykket «Høgnorsk – svensk med diftongar» av Olav H. Aarrestad, er ei blanding av vist og uvist, av vit og uvit.

Fyrst uvitet: Det er imot alle lover for vit å vera imot den ser-greiningi som sermerkjer skaparverket: *frå einfelde til mangfelde*. Det gjeld òg målvokster, både i aust og i vest, soleides òg voksteren frå ur-nordisk, runesteinmålet, til aust-skandinavisk (svensk, dansk) og vest-skandinavisk (norrønt), og frå norrønt til islandsk, færøysk, (Hjaltlands-mål, no utdøydt) og norsk («landsmål», nynorsk» og andre dûlnemne). Med dette i minnet er det imot skaparviljen å benda nylagingar attende til sams utgangspunkt («donsk tunga») o.a.). Til denne grunnstemna segjer eg tvert nei, at ho er både ugudleg og umenneskjeleg. Her må det verta val, ikkje samrøring.

Men i andre måtar hev det mykje fyre seg det som O. Aa. kjem med, at norrøn staving vert gjenomførd for nynorrøne mål, for norsk like vel som for islandsk og færøysk – og alltid so at talemålsgrunnlaget må slå igjenom. Sermerkt og naudsynlegt for norsk er burtfall av *n* i endingane -in, -an, -un, og fleirstava tilskøyte. Formi-

æ, -ó er her livande mål: *ti'æ, vi:so, au:go* – men det gamle *i-a-u* vert halde som mynster utanum *-n*-ordi (*husid, saman, nokud*). Dette er framleides so greiddt avmerkt i målføri, fyrst og fremst i Hordaland (Nordhordland, Voss, Hardanger), at det er til hjelp for tungemålet å hava det på skrift.

Daud *d* (i røyndi *th*) og *t* etter vokal (både merkte med «stungen d») er det naudsynlegt å halda uppe på skrift som ei «beingrind» under tungemålet, og til minne og kunnskap um anna skandinaviskt og germansk mål. Etter konsonant er det derimot rett å halda *t*-en uppe (*nådig, valt* – av å velja, han (ho) er vald, det er valt, han hev valt, dei er valde).

Tilstemna til å halda det norrøne «grindverket» uppe – held eg for rett og naudsynleg, um målet skal bergast frå undergang, og folket verta bærga frå sjølv-mord. Det som her er forsømt, alt frå Ivar Aasen og frametter, må bøtast og reisast upp att. Det er livet um å gjera, ikkje noko mindre.

Rådal, 24. september 1999

Egil Lehmann

Eit ordskifteinnlegg om nasjonalisme og kulturøkologi

Av K. E. Steffens

Lars Bjarne Marøy skynar at det er noko daudt og keidsamt ved lag og rørsler og blad utan ordskifte om ideologi og strategi. I eit innlegg i Vestmannen nr. 4/99 gjeng det fram at han ynskjer ei klårgjeiring av det eg målbar i den vesle artikelen «Det kulturøkologisk grunnlaget for nynorsk» i nr. 3/99.

Det personlege utgangspunktet mitt er at eg på 40-talet las eit par pamflettar av Arnulf Øverland som verka sers opplysnande. Eg fekk ein lykel til å forstå kva som dreiv læraren min på folkeskulen i Haugesund til beint fram manisk å retta alt eg skreiv til det mest radikale bokmål 1). På nasjonale og demokratiske premissar rekna han radikalt bokmål som eit steg i retning av eit samnorsk som i alle viktige drag ville vera modellert etter nynorsk: tri kyn, verbalbøygning og tviljodar stort sett som i nynorsk, vekt på norsk ordtilfang. (Eg hugsar mil-lom anna at han ikkje tolde ordet *kun*; han hadde ikkje lagt merke til at ordet var levande i bymålet i Haugeund.) Denne læraren trudde han tente norskdomen og målrørsla ved å luka ut alt som smaka av riksmål, og hadde eg ikkje eigna til meg Øverlands positive syn på nynorsk, kunne eg lett fått både språket og rørsla i vrangstrupen. (Det bør elles nemnast at denne læraren var ein gentleman òg, som aldri gav meg därlege karakterar, same kor riksmålsoorientert eg skreiv.) Eg hev seinare møtt so mange som hev hatt liknande røynsler at eg trur der hev vore hundretals lærarar som på alle vis hev prøvt å tvinga på elevane sine eit bokmål som er mest mogleg likt moderne og «folkeleg» nynorsk.

Sjølvsgart stridde denne læraren og sikkert hundretals andre då og seinare for verdiar, og ein sentral verdi hev vore norskdom, trua på at der er noko som er ekte, uskipla og opphavleg norsk, og at det nynorske språket i serleg høg grad er ei ytring av denne norske serhåtten. Soga åt nynorsken syner klårt at der aldri hev vore semje om denne sokalla «samnemnaren». Ordet hev fungert både magisk og tilslørande, men diverre òg oppløysande og skiplante av di der tidleg dukka opp ihuga talsmenn for ymse regionale målføre som heldt fast på tanke, men ville forbetra den nasjonale

samnemnaren og gjera honom meir inkluderande, open og demokratisk. Då var ikkje det finstemde instrumentet som bygde på Ivar Aasens tolleg eksklusive normal folkeleg nok: ein måtte normera «demokratisk» slik at flest mogleg kjenne att talemålet sitt, for då kunde dei framleis bundne kretene i folkedjupet frigjerast og få falda seg ut. Dermed vart den indre samanhengen, den estetiske logikken i språket skipa og ein prosess byrja som meir og meir hev gjort nynorsk til ein kolonial variant av bokmålet.

Trongen til språkleg samling og nasjonal einskap var den drivande krafta som gav fleirtal for målbrigda i 1938. Det «teknokratiske» var aldri ein verdi i seg sjølv, men berre ymse framgangsmåtar som ein meinte ville fremja og gjera det både nasjonale og språklege prosjektet til røyndom. Målet var eit i all hovudsak norskrøtt, folkeleg og demokratisk normert riksspråk som ville gjera Noreg til ein språkleg normal nasjon med eitt samlande skriftmål som var frigjerande talemålsnært slik at det breide folk kunne kjenna seg språkleg trygge og glade når dei ville ordleggja seg i skrift.

Etter mitt syn byggjer dette prosjektet på sviktande premissar og falske verdiar. Ikkje på noko omkverve finst der noko som på varande vis er sermerkt norsk, men trua på noko slikt, eller, for å segja det krast, *innbillingsa om norskdom*, er ein realitet som ovrar seg som nasjonalisme. Men i min analyse er all nasjonalisme sjølvdåring og ein falsk verdi som som på lengre sikt skiplar og øyder meir enn han byggjer og vøler.

Det røyndomsnære alternativet er det kulturøkologiske synet på verdien av eit visst språkleg mangfelde. Men i dette perspektivet er det òg klårt at språk kan døy ut og at t.d. nynorsk kan missa so mykje av det som gjer det til eit sermerkt og interessant språk at færre og færre vil satsa på det. Eit massivt fleirtal av dagens norske reknar bokmålet utan vidare som norsk, og folk flest er elles heilt likesæle når det gjeld denne problematikken. Etter mitt syn er det difor lite meiningsfullt å satsa på språkleg nasjonalisme. Men ein elite av kunnige og kulturøkologisk medvitne målfolk kun-

«Handlägga»

Ein språklærd lesar likar lite at lækjarar «handsamar» pasientane sine, og han viser til Severin Eskeland som tykte at sjukehandsaming snaudt var bra. Handsaming tyder det same som dansk «håndtere». På svensk hev eit ord «handlägga», og svensk «handlägga» tyder å ha fyre seg; ein svensk «handläggare» er ein saksfyrehavar. No er ikkje lesaren vår nøgd med «behandla» heller, langt ifrå, då er det betre at sjukepersonale *steller med* pasientane, *hjelper* dei eller *gjev dei sjukehjelp*.

Lesaren vår er inne i ymse europeiske mål, og han undrast på kvifor me i Noreg treng «saksbehandlarar» og «saksbehandling». Det kling betre å ha ei sak fyre seg, og *saksfyrehaving*, (*saks*)tilrettelegging er klåre ord. Sume talar no endefram um *saksarbeid* og *saksarbeidar*, og det er norske avløysingar som hev laga seg sjølv. Dei fell naturleg inn i dagsens målbruk.

ne kanskje skapa eit «klima» for samling om dei verdiane som ligg i nynorsk som eit sermerkt «vindauga mot det røynlege» og få folk til å kjenna byrgskap og vilje til vern andsynes eit skriftmål som fangar opp, systematiserer og vernar eit språkleg mangfelde som elles stend i fåre for å kverva og døy ut.

Note

Morsmålet mitt er min frende Ivar Aasens eigen dialekt, og eg lærde å skriva nynorsk på skulen i Hovdebygda i Ørsta. Det synter seg at eg var ute av stand til å skriva radikalt bokmål då eg i 1947 byrja på ein folkeskule i Haugesund. Læraren min skyna ikkje dette; han meinte at sterkt oppnorska bokmål måtte vera det lettaste og greidaste for meg med min nynorske bakgrunn.

I Latvia gjekk Vilis Kristopans skorne av seg

Strid millom næringskrefte, personstrid og sleip handel med ny mållov

Av Arne Horge

Etter valet den 3. oktober 1998 var det bilæte i prssa av dåverande transportminister og leidar for partiet *Latvias veg*, Villis Kristopans, han drakk på at partiet hans hadde vorte nest størst i nasjonalforsamlingi Sejmen. Utanriksminister Valdis Birkavs frå same partiet såg smilande til. Framtidi syntest ljos. Det var som både karane ingen ans gav på at i brodden for *Folkepartiet* som vart størst med 24 tingmenn, tre fleire enn *Latvias veg*, der sat Andris Skele som ingen andre partileidrar vilde ha noko med å gjera. Og med nær fjordeparten av Sejmen i flokken sin kom sjølvsgatt Andris Skele på tverke i riksstyredryftingane.

Både *Folkepartiet* og *Latvias veg* høyre heime i sentrum. Politisk skulde Kristopans og Skele kunna arbeidd saman i eit nyt riksstyre. Men i valkampen og tidlegare hadde skuldingar svirra fram og attende, um at Andris Skele og partiet hans lydde mafiaen og at Skele var for rådig og langt på veg diktatorisk, og på hi sida vart *Latvias veg* skulda for å vera i lumma på på den mektige borgarmeisteren i Ventspils, Aivars Lembergs, som millom anna styrer med transitt og utskiping av russisk olje. Ventspils er største hamni i Baltikum og den femtande største i Europa rekna etter varestraumen. Andris Skele var derimot ein storeigar innan latvisk næringsmiddelindustri. For mange veljarar vart dette til eit løyndespel millom ulike næringar og eigeninteresser og mindre um ulike val for framtidia for Latvia.

I dette laget var det å vente at venstresida skulde få framgang ved valet, og det slo til. *Einskaps- og menneskerettspartiet*, som av motstandarar vart kalla for eit kommunistparti, fekk 16 plassar, sosialdemokratane 14 og *Nypartiet*, eit slags sentrum-venstreparti, fekk 8 plassar. Men dette gav i seg sjølv ikkje grunnlag for eit riksstyre som vilde vera godteke av ei nasjonalforsamling med hundrad sæte. Det hjelpte ikkje at høgrepartiet *Fedreland og fridom* mista tre sæte og fekk 17 tingmenn.

Den einaste partileidaren som no ikkje hadde nokon grunn til å kasta seg inn i riksstyreslagsmålet, var Janis Jurkans med *Einskaps- og menneskerettspartiet*. Og først ein månad etter valet våga president Guntis Ulmanis seg frampå med å gjeva riksstyreuppdraget å Villis Kristopans. Men det skulde gå endå ein månad innan

Kristoppans trødde upp i statsministerskorne for å leide eit mindretalsriksstyre utgjenge frå hans eige *Latvias veg* og *Fedreland og fridom* og *Nypartiet*. Moviljugt gav ogso sosialdemokratane røystene sine å Kristoppans for inkje å få Andris Skele til statsminister, men utan å gå inn i riksstyre.

Spaningi i riksstyregrunnlaget og skuldingane frå valstriden, som levde friskt vidare, gjorde riksstyret til Kristoppans veikt og fumlande. Arbeidet vart mykje å sløkkje brannar innanstokks i riksstyret og rydda opp i skuldingar i pressa utan å ha makt til å gjera stort med auka fatigdom og meir arbeidsløyse som nedgangstidene i Russland drog med seg for Latvia. Det skrangla og gjekk fram mot presidentvalet no i sumar, den 17. juni, og Guntis Ulmanis kunde etter lovi ikkje attveljast.

Både innan nasjonalforsamlingi og millom folk flest var det eit aukande ynskje um å kvitte seg med løyndespel og kiv og strid mann og mann imillom i toppen av latvisk politikk, og heller få leidrarar som stod til truande med eigne meininger. Etter meiningsmælingar å døma ynskte folket at Anatolijs Gorbunovs vart president. Fyre uppattningi av den latviske staten var han formann for Det øvste sovjet i landet, og han hadde synt seg som ein stødig styremann for Latvia då Sovjetunionen gjekk i uppløysing i 1991.

Men i Latvia er det ikkje folket som beinveges vel president, det er nasjonalforsamlingi som hev den uppgåva, og for fleirtalet der var det uråd å velja ein tidlegare kommunistleidar til statsyverhovud. Fleirtalet, det var *Folkepartiet*, *Fedreland*

og fridom og sosialdemokratane, dei gjekk å den andre kanten og valde ei partilaus kvinne, Vaira Vike-Freiberga, til president. Ho er rett nok fødd i Latvia i 1937, men huslyden rymde til Kanada ved slutten av verdskrigen, og yrkeslivet sitt har ho hatt i Montreal der ho vart psykologiprofessor. I fjar kom ho heim att til Latvia, og dagen fyre presidentvalet sa ho frå seg det kandiske sstatsborgarskapet sitt. I latvisk politikk er ho difor utan last og lyte.

Liknande val millom godt likte tidlegare heimlege kommunistleidrarar og uprøvde nyleg heimkomne politikarar, er ikkje uvanleg i dei baltiske landi. Og serleg i Latvia ser det ut til at fridomen etter Sovjet har hatt vrangt for å skapa nye sjølvstendige politikarar på heimleg grunn. Her er Guntis Ulmanis eit undantak. Han er etter mi mening ikkje noko politisk flogvit, men då han den 8. juli yverlét embetet å Vike-Freiberga, hadde han two presidentbolkar attum seg utan å vera dregen med i småleg politisk spel. For Villis Kristopans vart presidentvalet eit vonbrot ved at Valdis Birkavs frå *Latvias veg* til slutt fekk skarve 20 røyster ved presidentvalet i nasjonalforsamlingi.

Valet av Vaira Vike-Freiberga til president gav støyten til hopehav millom *Folkepartiet* og andre parti i Sejmen, og den 3. juli vart det skrive under på ein avtale um samarbeid millom Andris Skeles parti og høgrepartiet *Fedreland* og *fridom* som var med i riksstyret. I fylgje avtalen var eit sovore samarbeid naudsint på grunn av statsministeren si evneløyse til å gjera noko med dei økonomiske vanskane i landet. Villis Kristopans kunde ikkje anna enn å gå av.

Som ved presidentvalet hengde sosialdemokratane seg på dette partisamarbeidet og vilde vera med i riksstyret. Det hadde vorte tre sengjefelagar tolleg ulike kvarandre. Men sosialdemokratane vart hekta frå, venteleg etter ynskje frå *Fedreland* og *fridom*. Og dryftingar på kammerset gav endå ein gong rom i riksstyret å *Latvias veg*, men ikkje for Villis Kristopans. Ny statsminister vart nettupp Andris Skele berre two år etter at han sist sat i den stolen. Det vart sagt at prisen *Latvias veg* laut betale for riksstyreromet var å røysta i Sejmen for ei strengare mållov, same dagen som Vaira Vike-Freiberga steig i kallet. Den mållovi hev vorte hardt dømd både i og

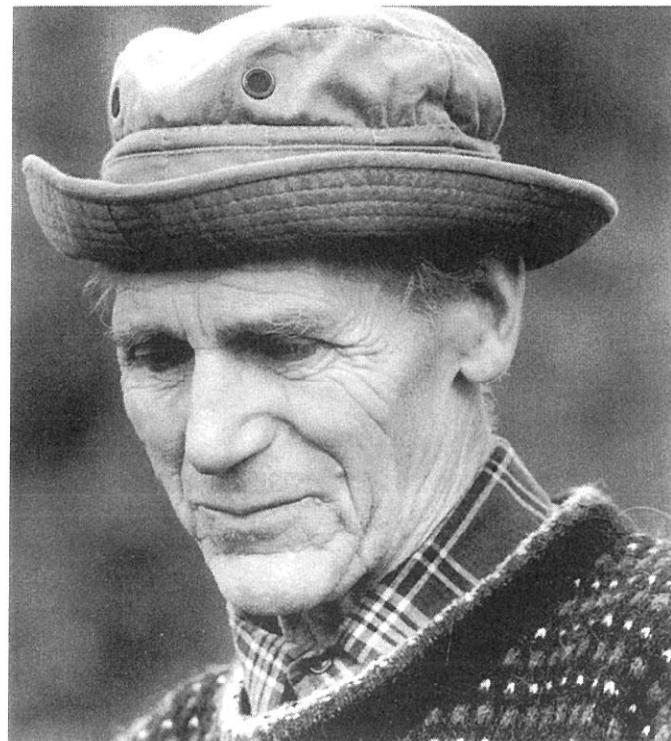
utanfor Latvia for å ha brodd mot det store russiske mindretalet og andre mindretal i landet. Serleg hev Max van der Stoel, ettersynsmann for nasjonale mindretal i OTSE, gong på gong gjenge mot lovi.

Den 16. juli 1999 vart riksstyret til Skele godkjend i Sejmen med 60 røyster, og den nye statsministeren sa seg godt nøgd. No hadde landet fenge eit nytt fleirtalsriksstyre som spegla av tilstanden i nasjonalforsamlingi. No kunde riksstyret leggje kiv og strid og hestehandlar attum seg og finne løysingar for landet etter opne retningslinor. Marknadsøkonomi med økonomisk framgang skulde vekkje folk til ny von og framtidstru og gjeva auka velstand også til dei veikaste i samfunnet. – Janis Jurkans i Einskaps- og menneskerettspartiet hadde litt tru på framtidssynene til Skele: «Korleis kan dei same politikarane som fekk oss upp i klemma, berge oss ut att», undrast Jurkans.

Heimealne latviske politikarar i etterkomunistisk tid set etter mi meining i stor mun likskapsteikn millom mest mogeleg fri marknadsøkonomi og eit sant demokrati. Det vert snøgt eit samfunn utan idealisme der alt kan kjøpast for pengar anten riksstyret står under Andris Skele eller Villis Kristopans. Og i det fjerre vinkar lukkelanget som er EU og Nato. Mot denne tankegangen er sant å segja personen Vaira Vike-Freiberga eit aldri so lite framsteg. Inkje det at ho gjeng mot mot dei politiske mål til riksstyret, men ho peikar på at rotuskap finst alle stader, ikkje minst i EU, og at ho først og fremst vil streva etter å gjeva styrmingsverket i Latvia heimfeste i augo åt innbyggjarane.

Etter å ha fenge den nye mållovi i hende, sende presidenten den 14. juli lovi attende til nasjonalforsamlingi. Lovi la for stor vekt på forbod i målspursmål og for lite på opplæring og stød i framhjelp av latviske mål, meinte presidenten. Kanhende var det også med i bilætet at den finske utanriksministren Tarj Halonen uppmoda Vike-Freiberga til å ståne lovi, for Finland har for tidi formannskapet i EU.

Villis Kristoppans gjekk skorne av seg. Ikkje vart han statsminister under ein president frå same partiet. Han laut gå av, og argaste motmannen hans tok statsministerkrakken. Hans eige parti var truleg med på ein sleip handel um mållåvi for å koma med i det nye riksstyret til Skele. Sjølv stod Villis Kristoppans att ribba og berrføtt utanfor dei upplyste salane og dei unelege møteromi. (29. augsut 1999).

Olav H. Hauge (1908-1994)

Southern Pacific

Huntington sôv i eit hus seks fot langt.

Huntington drøymer um banar han bygde og åtte.

Huntington drøymer at ti tusund mann segjer: Yes, sir.

Blitherly sôv i eit hus seks fot langt.

Blitherly drøymer um skjenor og svillor han la.

Blitherly drøymer han segjer til Huntington: Yes, sir.

Huntington,

Blitherly, sôv i eit hus seks fot langt.

Carl Sandburg

I attdikting av Olav H. Hauge

«Southern Pacific» er med i samlingi *Frå Rimbaud til Celan*, dikt i attdikting av Olav H. Hauge 1991 (Samlaget/Bokklubbens lyrikkvenner). Carl Sandburg (1878-1967), svenskætta amerikansk diktar som hev skrive um livet i det moderne Amerika, frå prærien, langs jarnvegane, i fabrikkane og storbyane.

Nils-Aksel D. Mjøs sende avrent av setelen frå uppslag av Erik O. Paulsen i BA.
Foto: Marte Bjørklund.

Norskteksta krigssetlar vestanfjells i 1940

Enno finst pengesetlar frå aprildagane 1940, *Ihendehavargjeldsbrev*, pårenta: «Seinast 3 – tre – månader etter det er vorte fred for Noreg i den strid som landet no er blanda inn i, utbetalar Den Norske Stat mot dette gjeldsbrevet til ihendehavaren 5 – fem – norske kroner. I mellomtidi vert dette gjeldsbrevet nyttå som vanleg betalingsmiddel. Voss den 14. april 1940. W. Steffens, Øverstkommanderande på Vestlandet». Det vart prenta slike setlar for 350 000 kronor – 5-kronors, 10-kronors, 100-kronors. Setlane er i dag kostesame, fleire tusund kronor setelen. Kanskje vart nokre innløyste etter kri- gen.

Generalmajor Willim Steffens

General Steffens (1880-1964), fødd i Oslo, vart i 1935 generalmajor, sjef for 4. divisjon og kommandant på Bergenhus. I april-mai 1940 var han øvstkommanderande på Vestlandet. Seinare i krigstidi og etter krigen hadde han militære stillingar i London, Paris, Sovjet og Berlin.

Steffens hadde sæte i Kommandantbustaden på festningi saman med nærmeste staben. Den 8. april vart det klårt at eikvart skilsetjande var i emning, meldingar um tyske fløtestyrkar på veg mot norskekysten strøynde på, og staben på Bergenhus stod natt til 9. april i samband med Oslo, dei etterlyste mobiliseringsordre. Men i Oslo prata og prata riksstyret. Steffens synte i denne stoda handlekraft og tok viktige avgjærder utan påbod ovanfrå. Mobiliseringsordren kom først kl. 03.45 og første mobiliseringsdag var 12.

april, seinare brigda til 11. april. Steffens strauk sjølv dette og skreiv «straks», noko som vart fylgt. Um natti opna dei eld mot tyske krigsfarkostar frå Lerøy fort, men den vesle motstanden seinka snaudt dei tyske landgangsstyrkane. Fleire norske forsvarsverk var utan mannskap. Hovudkvarteret vart flytta til Heradshuset på Nestun, deretter Voss. Oberst Trumpy, pensjonera i 1934, deretter mobiliseringstilplikta, avhenda etter ordre Bergenhus til den tyske general Herman Tittel, sidan Oberbefehlshaber West, visst ein korrekt og skapleg mann.

Storparten av brigade 4. som låg under Steffens, vart 16.-20. april saman med Steffens sende til Valdres av generalmajor Ruge, norsk øvstkommanderande, der dei etter tilhøvi gjorde god innsats. Den 1.mai laut Steffens godtaka kapitulasjon for Sør-Noreg. Han hadde då hovudkvarter i Førde. Den Militære Undersøkelseskommisjonen frå 1946 tilrådde påtale mot alle dei 6 divisjonsjefane i 1940, frårekna general Steffens på Vestlandet og general Fleischer i Nord-Noreg.

Pengesetlane

Pengesetlane – *ihendehavargjeldsbrevi* – utferda Steffens på Voss med heimel i kongeleg resolusjon. 91 000 kronor kom i bruk. Bakgrunnen var sjølvsagt at landet var til dels stengt frå sentralmakt og med skort på vanlege setlar. Øvstkommanderande Steffens på Vestlandet fylgte i denne stoda mållovi og teksta setlane på nynorsk!

(Kjeldor: BA 19/9-99; Ola Litlekare: Bergenhus, Bergen 1998; Norsk Allkunnebok, bd. 10).

Tilskrifter

Vestmannen

Bladstyrar Jostein Krokvik

6143 Fiskåbygd

Telefon 70 02 14 29

Vestmannalaget

Formann Lars Bjarne Marøy
Eliasmarken 14, 5163 Laksevåg

Telefon 55 34 33 77

Ivar Aasen-sambandet

Formann Dag Hagen Berg
v/Høgnorskringen

Grensa 8, 0159 Oslo

Vestlandske Mållag

Formann Lars Bjarne Marøy
Eliasmarki 14, 5163 Laksevåg

Telefon 55 34 33 77

Norrønalaget Bragr

Formann Lars Bjarne Marøy
Tilskrift som Vestlandske Mållag

Norsk Bokmannalag

Formann Lars Bjarne Marøy
Som Vestlandske Mållag

Norsk Bokreidingslag

Postbok 684, 5001 Bergen
Telefon 55 31 66 29

Høgnorskringen

ved Håvard Tangen

Grensa 8, 0159 Oslo

Telefon 22 33 68 10

Norsk Målungdom

Øvre Slottsg. 5, 0157 Oslo
Telefon 2216155 / nmu @ nynorsk.no

Noregs Mållag

Kirkegata 32, 0105 Oslo
Telefon 22 47 71 00 / Faks 22 47 71 01

Ivar Aasen-sambandet

Ivar Aasen-sambandet er lands-samskipnad åt vestmennene og høgnorskrørsla. Sambandet arbeider for målupplysning, måldyrking og målreising.

Sambandet krev fulle rettar for nynorsk i Noreg, og krev i nynorsk full jamstelling for i-målet som Ivar Aasen valde.

Sambandet hev ei sergjerning i norsk målrørsla. I Sambandet kann lag og einskidlemer vera med, og du må gjerne meldta deg inn i mållag der du bur og beinveges i Sambandet. Skriv deg inn!

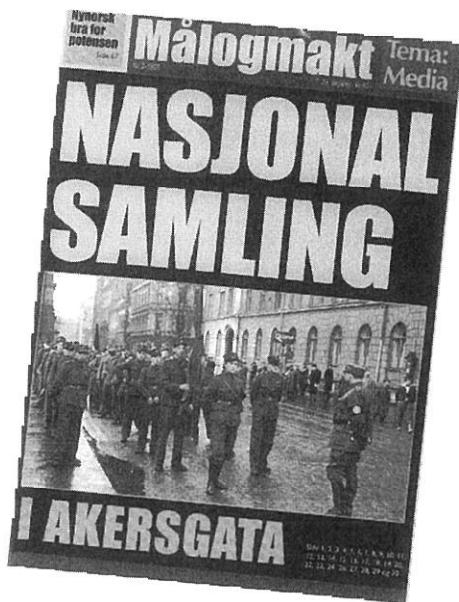
Årspengar for beinveges innmelde kr. 50,-.

Innmelding til kassastryren:

Ivar Aasen-sambandet v/Kolbein Totland, Totlandsvei 370, 5050 Nestun.

Telefon 55 10 02 48

Postgiro 0814 20 27 209

Mål og Makt (MoM) nr. 2-1999 skriv ikkje um det (offentlege) norske huset, men um det offentlege romet i Noreg, som i våre augo tyder nokolunde det same – i den mun det norske huset fekk nokor tyding. Byggverket hev i alle fall «fire veger og tak», for å tala med MoM, og det strekkjer seg frå Stortingsbygget, upp Akersgata og dekkjer VG-bygget, Dagbladet og Aftenposten. Regjeringsbygget er eine veggen, og takhøgdi er heller låg. Med andre ord heile Noreg, slik det visst ofte ter seg for radio, fjerrsyn og den i innhald meir og mindre tabloidisera Oslo-pressa, som fortel um dei godt framfødde grannane sine innanfor ein radius på ein kilometer eller two, og solar seg i kvarandre sin meir og mindre fiktive glans. Kva gjer denne «informasjonen» med oss? Og må det vera slik?

Det er eit nummer der norsk medieverd stend i kritisk brennpunkt, og fram-

Nasjonal samling i det offentlege norske huset

sida på bladet, vellukka fargerik (ovanfor), hev ein noko tvitydeleg og ironisk bakgrunnstone.

Innhaldet er leseleg, men ikkje alt vert nemnt her. Magnhild Bruheim fortel um stengde dører i Oslo-pressa for målkskrivande, medan Guri Kulås meiner privatisering og kommersialiseringi snevrar inn det offentlege romet. No skal me ikkje her驱iva polemikk, men kommerialisering og privatisering er ikkje alltid det same. Privatisering av pressa kann millom anna vera at folkelege eller ideelle lag og samskipnader gjev ut presseorgan, som t.d. Vestmannen og målungdomsbladi, og det tyder helst utviding av offentleg tilgjengeleg rom. Reint offentlege presstiltak er snaudt gode mynster, dei er gjerne grå, einsidelege og einsretta, som målsleg ikkje eingong bryr seg med å fylla dei minstekravi som det offentlege sjølv hev fastsett! Men Guri Kulås hev rett i at kommersiell tevling ofte gjeng yver til monopol, og når storselskap gjer medietiltak til spekulitative pengekverner, vert det fort trongsmål for reguleringsstiltak.

Sigurd Allern, mediegranskare ved Institutt for journalistikk i Fredrikstad, legg i ei samtala med MoM fram mange gjenomtenkte synsmåtar. Det norske pressemynsteret er relativt demokratisk, segjer han. Me hev riksvisor av mest alle typar, medrekna politiske. Me hev tolleg store regionsvisor som når langt ut, og me hev ein rik flora med lokalavisor. Men eit problem er det, segjer han,

at på 1990-talet hev media vorte meir og meir ein aktør, og kven skal kika denne mediemakti i korti? På spursmål um vilkåri for nye medieprosjekt på nynorsk, tilråder Allern fyrt å freista nytt betre ut det romet som alt finst – med andre ord lokalavisone, regionsavisone og riksavisone i Oslo (Dagens Næringsliv, Vårt Land, Nationen og Klassekampen). Papirmedium er ikkje berre avisor, men små blad, og Vestmannen legg til at nye småblad med jordnært og nyktert upplegg enno let seg skapa – med ein slump idealisme til attåthjelp. Vestmannen er eit døme, og sume høgnorske småblad spreitt fram. Dei hev alltid vore pustehol for målrørsla, og er det. Allern trur ikkje på snarleg papirmediumdaude. Men for nettmedium er kritiske kunnskapsmiljø ein fyresetnad for å utfordra mediemakti.

Medievitar Lars Nyre dryftar kva kringkastingi hev gjort med folket, medan leidar for NPK Asgeir Olden, skriv um lokalavisone som demokrati-byggjarar – tildraget der er vel observatørar snarare enn aktørar. Hege Myklebust spør kor norske medium røktar kunnskapsspreidning og opplysningsuppgåva, serleg i EU-saki, og svaret er snaudt berre rosande. Me finn eit utdrag frå *Heidrun*, det gamle handskrivne bladet til Studentmållaget i Oslo, og like eins programutsegni frå *Fedraheimen* i 1877. Det gjev ein viss smak av spennviddi i målet, men MoM hadde tolt meir av tradisjonelt mål. Erik Haugan melder *Austlandsmål i endring*.

Høgnorskringen

Høgnorskringen er ein landsdekkjande ring som vil reisa nynorsk i sitt «beste lag» (Aasen). I høgnorsknamnet ligg programmet. Open for alle som er samde i grunntanken. Ringen er med i Ivar Aasen-sambandet. Årspengar kr 50,-.

Skriv til:

Høgnorskringen

Grensa 8

0159 Oslo

Telefon 22 33 68 10

Postgiro 0803. 4591343

DAG OG TID

Lyser opp i målmørkret!

*Ring oss i dag og ting avis til spesialpris;
199 kroner for eit halvt år!*

Telefon: 22 33 00 97

Dag og Tid

Pilestredet 8, 0180 OSLO

Tlf. 22 33 00 97 – Faks 22 41 42 10 – E-post: bladstova@dagogtid.no

Ordet mann

I Vestmannen nr. 2 i år vart det fortalt korleis færøyingane i *Føroyska Málnevdin* ser på målbruks og jamstelling millom kvinner og menn. Det gamle tydingsavbrigdet mann=menneske er ikkje nemnt i den færøyske utgreidingsi; mann vert åleine rekna for mann=kar. Tydingi er elles ikkje plent burte på Færøyane; so seint som i t.d. jolenummeret 1998 av det færøyske *Barnabladid* (s. 5) er ordet brukta i tydingi «menneske, folk» i ein stubb um *Omanlop á Vidoynni* (Ras på V.); folk undrast på um ei uvanleg skaking i jordi kom av jordskjelv eller umskivingar i havbotnen, men *Seinni eru menn komnir etter, at eit stort omanlop* (steinras) var grunnen. For godt som alle her i landet tyder ordet mann i dag «ein person av hankyn», og i det sterkmalte jamstellingsordskiftet hev ikkje onnor tyding i det heile vorte påymta. Dette er langt ifrå merkeleg. Men det finst vel millom høgnorskfolk einskilde som gjerne vil halda uppe den gamle sertydingi at mann femner um både kyn, og difor skriv eg dette som mykje byggjer på Ivar Aasen (*Norsk Ordbog* 1873), Alf Torp (*Nynorsk etymologisk ordbog* 1919), Hjalmar Falk og Alf Torp (*Etymologisk Ordbog over det norske og det danske sprog* 1903-06) og Leiv Heggstad (*Gamalnorsk ordbok* 1930).

Germanske mål

Sertydingi menneske finst i gamle germanske mål, og tydingi hev yverlevt i engelsk der *man* vedvarande tyder både «mann» og «menneske». Kva som var grunnane til den gamle dubbelydingi kann me undrast på; var berre mannen rekna for menneske, hadde mannen ein so maktfull plass at han var sjølvskriven til det sams menneskenamnet, eller låg andre målslege grunnar bak? I ikkje-germanske mål finst liknande ordbruk. Sumt i skapingsforteljingi i Bibelen kann, då bygt på umsetjingar, tolkast i liknande leid. Vårherre skapa først mennesket, er mannen; deretter skapa han kvinnen.

På gamalnorsk er oppførde desse tydingane av mann (madr) etter Heggstad: 1. menneske av både kyn 2. mann, karmann 3. tenar eller fylgesvein 4. mann, ektemann (eiginn m.) 5. led i ein ættlegg 6. namn på runebokstaven for m. 7. eit stjernemerke, latin *cepheus*.

Frå Aasen til i dag

Det som spelar inn i vårt hopeheng, er tyding under 1, mann er «menneske av

Gubbevelde KVINNEMAKT Mål og meinung Jamstelling

både kyn». Denne tydingi hev snaudt vorte sterkare frå gamalnosk tid til Aasen. Heggstad viser i den gamalnorske ordboka til nynorsk, der tydingi finst i samansettjingar og i talemåtar. Etter Aasen hev tydingi til hans tid snaudt heller gjenge fram, men det er slående kor seigliva faste ordlag er, dagsens nordmenn kjenner seg lett fortrulege med ordlagi både i gamalnorsk og hjå Aasen: *Madr er manns gaman. Madr skal eptir mann lifa. Koma til Manna. Vera Mann til (ho/han var ikkje mann til å sjå det). Til Manns. Høyra Manna Maal (menneskemål). I Manns Minne.O. fl.* I faste ord og sammasetjingar er utvalet stort for tydingi både i sog og i dag. Dette er berre ein liten bundel: *fámente, mangemente, mannast, mannebarn (menneske), mannebein, mannekjøt, mannbisk, mannbær* (god nok til bruk millom folk), *Manndauden, (Svartedauden), manndråp, manndrepar* (mordar), *mannehjelp, mannemakt, man-*

nemink, manneta (gopla), mannetar (kannibal), manngard, mannemilde, mannskap, manntal, mannevít, mann(e)vond, mann(e)ætt osb. Det klåraste dømet på tydingi finst, som Aasen nemner, i *karmann* og *kvinnemann* eller *kvennmann*, sistnemnde ord av kvende. For *kvinne-mann* (*kvennmann*) viser Aasen til Valdres, Telemark og gamalnorsk (*kvennmadr*), men um ordet lever i dag, er ikkje stadfest.

Menneske av både kyn

I alle fall i eitt høve hev norske styremakter nyleg stadfest bruk av ordet i tyding mann er «person av både kyn». Dei heldt fast på nemningi *sysselmann* på Svalbard då den fyrste kvinnen vart sysselmann der, og ho var visstnok samd. So kann me spryja kva som i målvegen skil *sysselmann* frå *lagmann* og *stortingsmann*, men eg skal ikkje svara noko visst på det. Ordet lagmann skulde tilsynelatande like godt kunna dekkja både kvinner og menn. For stortingsmann hev sume teke i bruk «stortingsrepresentant» som ikkje alle synest er beste valet. Stortinget var elles dei fyrste 100 åri av tilværet sitt eit reint mannsreservat, kvinner hadde korkje røysterett eller innvalsrett. På Færøyane

Til s. 15

Ivar Aasen-bøker

Jostein Krokvik: **Ivar Aasen – sosial frigjerar og nasjonal målreisar.** Livsskildring. 1996, kr 250
Jarle Bondevik og Oddvar Nes (red.); **Ivar Aasen-studiar. I.** Med artiklar av Jarle Bondevik, Andrew Robert Linn og Bjarne Ulvestad. 1998. Kr 160

I serien med dei uprenta skriftene etter Ivar Aasen, utgjevne av Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset, er til no desse bandi komne:

1. **Sunnmørsggrammatikkane** av Ivar Aasen. 1992, kr 180
2. **Målsamlingar frå Sunnmøre** av Ivar Aasen. 1994, kr 200
3. **Målsamlingar frå Bergens Stift** av Ivar Aasen. 1995, kr 230
4. **Målsamlingar frå Christiansands og Agershuus Stifter** av Ivar Aasen. 1997, kr 230
5. **Målsamlingar frå Trondhjems og Tromsø Stifter** av Ivar Aasen. 1998, kr 230

Norsk Bokreidingslag

Postboks 684 - 5001 Bergen
Telefon 55 30 18 99 – Telefaks 55 32 03 56

råder dei som skal verja færøymålet til å bruka ordi tingkvinna/tingmann, og norske kvinnor på Stortinget brukar vel vanleg ordet stortingskvinna. Truleg vert denne nemningi varande.

Formann

Eit ord som det er ulike meininger um, er formann. Ordet fanst på gamalnorsk, og um det upp gjenom soga berre hev vore menner som var formann, kann ein sjølv sagt hevda at nemningi femner um både kyn. På Færøyane vil dei bruka forkvinna/formann, og det er det heller ikkje noko i vegen for hjå oss. Sume hev nok gjort det. Eit anna alternativ er ordet leidar, som hadde vore betre tenleg um det ikkje var for den amputera skrivemåten «leiar» i offisielt mål. Fleire og fleire med nynorsk grunnskule brukar heller bokmålsordet «leder» med -d- og utan tviljod!

Varande jamstelling

På nynorsk hev me ordet (eit) menne som vanleg femner um både kvinner og menn. Men ordet er litebruka i dag, det finst helst i samansetjingar (godmenne, småmenne, umenne o.fl.), og endå um ordet reint målsleg kunde vera tenleg i einskilde nye samsetjingar, hev det snaudt gjennomslagskraft. Kvinnejamstellingi er komi og vert varande, og ho vert nok førd noko lenger enn til no. Dette syner seg i andre mål, som dei andre nordiske mål medrekna færøysk, engelsk, tysk og jamvel nordfrisisk. Utslagi må høgnorskfolk sanna og taka på ålvor, og målbrukande kvinner-saksvinnor er svært so rettkomne til å lata seg høyra. Truleg er uppskrifti på Færøyane beste rettesnori her i landet òg, at jamstellungsumsyn gjeng fyre målumsyn. Dersom det er tenkjeleg at slike umsyn støyter i hop, noko eg slett ikkje er viss på.

Jostein Krokvik

**NYNORSK
ANTIKVARIAT**

Pb 9243 Grønland, 0134 OSLO
Tlf 22 19 02 11
Faks 22 19 61 10
epost:
tinging@nynorskantikvariat.no
Kontortid: onsdag

Verdfulle bøker

Gunnstein Akselberg og Jarle Bondevik, red.:

Heidersskrift til Oddvar Nes

24 artiklar frå mål- og namnegranskning. Hefta kr 275,-

Alv Askeland: **Folkesuvereniteten, Stortinget og Grunnlovi**.

Frisk essay-samling på godt mål um grunneggjande spørsmål for norsk folkestyre og sjølvstende. Gjelsvik-prisen. Hefta kr 135,-.

Alv Askeland: **Kyrkjeljod. Salmar**. Hefta kr 115,-.

Jarle Bondevik og Andreas Bjørkum: Festskrift til **Anders Ohnstad**.

Hefta kr 200,-.

Conrad Clausen: **Festskrift til Ludv. Jerald**. I bd. kr 195,-.

Gunnar Gilberg: **Sjå attum** (dikt). Hefta kr 80,-.

Hannaas, Clausen, Jerald: **Vestmannalaget 110 år**. I bd. kr 200,-.

Sigrid Omland Hansteen: **Idyllar i ei ulvetid** (dikt). Hefta kr 130,-.

Arne Horge: **Gråskuggen**. Fin barnebok med teikningar av Dagfinn Instanes og unge hjelparar. I bd. kr 168,-.

Ludv. Jerald: **Heimlandet dreg**. Roman. Hefta kr 45,-, i bd. kr 65,-.

Ludv. Jerald: **Grundtvig og folkehøgskulen i dag**. I bd. kr 130,-.

Jostein Krokvik: **Norskrott skriftmåls store fall**. Um det nynorske atterslaget i etterkrigstidi. Hefta kr 130,-.

Jostein Krokvik: **Ny Hungrvekja og Jan Prahl**. Hefta kr 160,-.

Jostein Krokvik: **Mål og vanmåle**. Soga um det offentlege målet. Hefta kr 160,-.

Jostein Krokvik: **Kjettarord um norsk målalkymi**. Hefta kr 24,-.

Gudlaug Nedrelid: **I ulvekjeften** (dikt). Hefta kr 110,-.

Olav Nygard: **Dikt i samling**. 100-årsutg. ved Conrad Clausen. I bd kr 145,-.

Sigurd Sandvik: **Skriv betre norsk**. Rettleiding i målbruk. Hefta kr 115,-.

Sigurd Sandvik: **Suldalsmålet II**. Ny samling ord og ordlag frå Suldal. Hefta kr 100,-. Suldalsmålet I og II samla for kr 200,-.

Sigurd Sandvik: **Litl-Ola**. Um 7-åringen Litl-Ola som veks opp på fjellgard i Suldal på 1920-talet. Astrid Haugland teiknar. Hefta kr 145,-.

Sigurd Sandvik: **Stølsguten**, Ola hev vorte 9 år og er gjætgut. Samstundes skildring av arbeidsliv og folkeliv i Suldal. Hefta kr. 145,-.

Gustav Indrebø: **Norsk Målsoga**. Det store målsogeverket. I band kr 350,-.

Gustav Indrebø: **Kva er målreising. Utvalde artiklar**. Hefta kr 50,-. Gustav Indrebø: **På norsk grunn**. Hefta kr 125,-.

Inger Indrebø Eidissen: **Gustav Indrebø. Ei livskildring**.

Skildra frå nært hald. I band kr 230,-.

Nikolaus Gjelsvik: **Von og veg**. Gjelsviks høgskatta ervebrev um norsk målføring. I band kr 60,-.

Severin Eskeland: **Framandordbok**. Einaste nynorske. I band kr 115,-.

Severin Eskeland: **Ei minnebok**. I band kr 50,-.

Eigil Lehmann: **Reise det som velt er**. Hefta kr 115,-.

Eigil Lehmann: **Færøysk-norsk ordbok**. I band kr. 150,-.

Eigil Lehmann: **Islendsk-norsk ordbok**. I band kr 250,-.

Eigil Lehmann: **Norsk-islendsk samtaleordbok** (parlør). Hefta kr 20,-.

Dessutan folkeminnebøker frå Hardanger av Halldor O. Opdal, forvitnelege bøker av Ola Breive, dikt av Eigil Lehmann, romanar, dikt, og folkeminnebøker av mange andre bokskrivarar! Bed um utførleg boklista!

Norsk Bokreidingslag

Postboks 684 – 5807 Bergen

Tlf. 55 31 66 29 Faks: 55 32 03 56 Postgiro 0809 3918844

Hugs

*Kom i hug når heggjen blømer.
Kom i hug i vettersnjo.
Hugs når dogg for soli rømer.
Hugs når fuglen fer til ro.*

*Kom i hug når vårsol kjæler.
Kom i hug med nattartid.
Håtta på når troll deg føler.
Ikkje gløym når du fær grid.*

*Stjernor høgt på himlen lysa.
Einkvar yver allting rår.
Kjenslor du i hugen hysa.
Hugs, du haustar som du sår.*

*Ein gong lyt du lata livet.
Ein gong fer du herifrå.
Jordi skal din lekam fata,
under torv og balderbrå.*

*Hugs, du kom til denne verdi
for å taka dine val.
Vita fær du, etter ferdi,
gjenom myrke skuggedal.,*

Einar Torgilstveit

Godt sagt um
trott:

Ber kvar ei byrde
grus til same staden,
og du skal byggja eit fjell.

*Kung-fu-tse, kinesisk filosof
(551-478 f.Kr.)*

Snakk med oss om Plassering

Vi gir deg betre råd!

KREDITKASSEN

HER FINN DU OSS I HORDALAND:

Arna - Bryggen - Fana - Fyllingsdalen - Landås - Rådhusplass - Åsane
Askøy - Austervoll - Bømlo - Norhordaland - Os - Osterøy - Sotra

Sluttordet

Det røynlege er underle-
gare
enn det uppdkpta.

*George Byron (1788-
1824),
engelsk diktar*